

ГОГОЛІ-ЯНОВСЬКІ Й ТУМАНСЬКІ

(До 200-річчя від дня народження М.В.Гоголя)

У статті оприлюднені нові дані про життя та діяльність близьких родичів відомого письменника Миколи Гоголя, зокрема діда Панаса Гоголя-Яновського та інших.

Постать одного з предків великого письменника М.В.Гоголя – його діда Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського – досі залишається мало дослідженою. А тим часом це була цікава особистість, людина із широким колом знайомств у середовищі козацької старшини Лівобережної України. І сам Панас Дем'янович, і його оточення – останнє покоління доби пізнього козацтва – стали тим ґрунтом, із якого проростали першопочатки творчості автора «Тараса Бульби» та інших його творів української тематики.

Походив Панас Яновський із священницької родини села Кононівки Лубенського повіту. Він здобув добру освіту в Київській академії, володів, крім української й російської мов, латиною, польською, грецькою й німецькою мовами. Навчав цих мов дітей заможних і знатних дідичів, зокрема, й свою майбутню дружину Тетяну Семенівну, доньку бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба. Тетяна Семенівна була праправнукою гетьмана Петра Дорошенка, правнукою гетьмана Івана Скоропадського, онукою переяславського полковника Василя Танського.

Із 8 січня 1756 року Панас Дем'янович служив полковим канцеляристом у Миргородському полку, а з 8 вересня 1758 року до 1759 року – військовим канцеляристом у Генеральній військовій канцелярії в Глухові. Це був типовий шлях, який проходила молодь із української адміністративної еліти. Згодом упродовж трьох років П.Яновський служив у Миргородській лічильній комісії, а далі знову повернувся військовим канцеляристом до Генеральної канцелярії. Саме в 50-х – 60-х роках, як свідчить родинний архів Гоголів-Яновських, Панас Дем'янович часто доставляв листи козацької старшини з Глухова до містечка Сорочинців, де розміщалося миргородське полкове правління, і в зворотному напрямку.

Під час Російсько-турецької війни 1768-1774 років він брав участь у Кримському поході 1771 року. В 1772-1774 роках «находився канцеляристом беспорочної служби», далі «по команді освидетельствован»¹, тобто одержав свідоцтво про службу.

1782 року, коли розпочався процес ліквідації козацьких полків, Гоголь-Яновський переїхав із Глухова на Миргородщину, до свого маєтку на хуторі Купчиному, перейменованому на його честь у Яновщину, а ще пізніше – Василівку. З 7 липня 1782 року Панас Дем'янович служив полковим писарем у Миргородському полку. 1785 року він як людина з доброю освітою був обраний місцевим дворянством для роботи в «учрежденной в городе Киеве о разборе дворянства дел комиссии».² 15 квітня 1787 року Панас Дем'янович одержав при відставці офіцерське звання секунд-майора. Наступного року Яновський уже служив у земському суді Говтв'янського повіту³ (маєток Гоголів тоді входив до

© Розсоха Людмила Олександрівна – заступник директора з наукової роботи Миргородського краєзнавчого музею.

цього повіту). По закінченні цивільної служби Панас Дем'янович осіло жив у своїй Яновщині.

Період служби Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського в Глухові уможливив йому широкі горизонти спілкування й знайомств. У Генеральній військовій канцелярії зосереджувалися всі управлінські структури України – адміністративні, судові, фінансові, сюди сходився дипломатій, тут народжувалися гетьманські універсали, розглядалися козацькі й міщанські справи, накопичувався величезний архів.

Серед друзів і близьких знайомих П. Д. Гоголя-Яновського було чимало представників козацького патриціату Миргородського полку. Ще з 50-х років XVIII століття дід Миколи Гоголя знався з миргородським полковим осавулом Тихоном Кальницьким.⁴ Своєю повагою до Панаса Дем'яновича засвідчував у листах до нього миргородський полковник Федір Остроградський.⁵ Син останнього – Павло Федорович Остроградський, підкоморій Миргородського полку й депутат шляхетства, 1784 року підписав грамоту П.Гоголю-Яновському про внесення його сім'ї до родовідної книги Київського намісництва.⁶ Сусідом Гоголевого діда у Говтв'янському повіті був останній миргородський полковник Федір Григорович Заньківський.⁷ До приятелів Панаса Дем'яновича належали старшини Миргородського полку Ляховичі, Потапенки, Клименки, Тимошенки, Довгі (Долгови), Бровки, Ворожки (Ворожченки), Пащенки та інші. Упродовж трьох поколінь Гоголі-Яновські приятелювали з родом Козачківських, нащадків миргородського полкового судді Федора Козачківського.

Купчин, Купчинський, Купчинівський, Лизогубівський, згодом Яновщина, Василівка – все це найменування одного й того ж хутора в Миргородському (згодом Говтв'янському) повіті. А наприкінці XVIII століття цей хутір мав ще одну назву – Говтва, Голтва, за йменням місцевої річки.

Хутір Купчин не весь належав Гоголеві-Яновському – тільки 144 душі підданих. Інша ж частина хутора (22 хати) до 70-х років XVIII століття перебувала у власності Дем'яна Романовича Лісницького – правнука миргородського полковника Григорія Лісницького. Згодом цю маєтність від Лісницьких успадкував Лев Лапа-Данилевський, миргородський полковий хорунжий.⁸ І Лісницькі, й Лапи-Данилевські підтримували постійні дружні зв'язки з П.Д.Гоголем-Яновським.⁹

Є одна майже невідома сторінка з життя діда Миколи Гоголя – це історія, пов'язана із судовою суперечкою за хутір Купчин між Гоголями-Яновськими та їхніми віддаленими родичами Туманськими з Чернігівщини.

Хутір Купчин після одруження Тетяни Семенівни Лизогуб із Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським перейшов їй у власність за уступним документом від батька, бунчукового товариша С.С.Лизогуба. Проте невдовзі з боку родичів Тетяни Семенівни з'явилися претензії на володіння цим хутором. Тетяна мала брата Петра Семеновича Лизогуба, бунчукового товариша, жителя Городницького повіту на Чернігівщині. По смерті (близько 1780 року) Петра Лизогуба його вдова Євдокія Василівна, донька бунчукового товариша Василя Івановича Комаровського, вийшла заміж удруге за надвірного радника Федора Осиповича Туманського й заявила про свої права на хутір Купчин.

Пані Євдокія не була бідною, її мати походила із знатного чернігівського роду Томар. Євдокія Василівна володіла в Городницькому повіті понад 1300 душами обох статей, двома селами й кількома хуторами, проте, либонь, і говтв'янські маєтності не вважала зайвими для себе. 1781 року вона подала до Миргородського земського суду документи, які нібито мали свідчити про те, що її перший чоловік Петро Семенович Лизогуб володів хутором Купчиним («он же и Голтва») і незадовго до смерті дав їй «уступку» на цей хутір; Євдокія ж нібито по смерті чоловіка цю маєтність «поручила в смотрение» своєму батькові Комаровському, і тепер вона домагалася своїх прав на хутір, прагнучи відібрати його у Гоголів-Яновських.¹⁰

1782 року полковий писар Панас Дем'янович Яновський і його дружина Тетяна

Семенівна подали чолобитну на ім'я імператриці Катерини Олексіївни зі скаргою на «надворную советницу Евдокию Василеву дочь Туманскую», доводячи, що вона надала до Миргородського суду «неслушний запис» (тобто фальшивий), і просили не визнавати її доказів.¹¹

Право Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського на хутір Купчин підтвердили в цій справі дві поважні особи – колишні миргородські полкові судді Федір Максимович Козачківський і Петро Олексійович Галяхівський.¹² Гоголі-Яновські, очевидно, виграли цей судовий позов, бо хутір залишився у їхній власності.

Другий чоловік Євдокії Василівни Лизогубової – Федір Осипович Туманський – належав до когорти відомих діячів України кінця XVIII – початку XIX століть. Рід Туманських походив із Переяславського полку. Дід Федора Осиповича Григорій Тимофійович був протопопом у місті Басані, батько Осип Григорович – головою Новгород-Сіверської палати карного суду. Знаною людиною був і дядько Федора – Василь Григорович Туманський (близько 1718-1809), із 1762 року генеральний писар. Як зазначає професор Олександр Мезько-Оглоблин, наприкінці 70-х років XVIII століття в Малоросійській Колегії в Глухові «порядкували самі Туманські: водночас членами Колегії були аж троє Туманських – Василь Григорович, тоді в чині дійсного статського радника (1776 р.), його брат Іван Григорович і старший син, Михайло Васильович».¹³

Федір Осипович Туманський (1757-1810), здобувши в 1773-1777 роках блискучу освіту в Кенігсберзькому університеті, став одним із найдієвіших і найталановитіших представників високої української інтелігенції кінця XVIII століття. Він глибоко усвідомлював, що без книги, видавничої справи, науки й освіти Україна опиниться на узбіччі світових цивілізаційних процесів. Тому він у 1779-1780 роках звернувся до Петербурзької академії наук із двома важливими проектами – створення в Глухові академічної книгарні з метою «снабдити сей край книгами, коих здесь с великою трудности достают»,¹⁴ а саме: літературою з історії, географії, античною, агіографічною, юридичною, художньою та іншою; а також звернувся з проектом заснування в Глухові академічного зібрання, яке, по суті, мало б стати початком Української академії наук. Другий проект Ф.Туманському не вдалося реалізувати.

Після скасування Гетьманщини й утворення намісництв (1782) Глухів як політичний, адміністративний і культурний центр Лівобережної України занепадає. Ф.О.Туманський у середині 80-х років переїздить до Петербурга, де розгортає енергійну діяльність – літературну, наукову, видавничу. Він видає часописи «Зеркало света», «Лекарство от скук и забот» та «Российский Магазин», в якому публікує пам'ятки української історії. Зокрема, в 1792 – 1793 роках Туманський оприлюднює літопис Граб'янки («Летописец Малья России»). 1801 року Ф.О.Туманський повертається до Глухова, де стає в оборону дворянських прав українського шляхетства.¹⁵

Що ж до долі його дружини Євдокії Василівни Лизогубової-Туманської, то вона залишається невідомою. Знаємо лише, що 1785 року, в час переїзду з Глухова до Петербурга, Ф.О.Туманський уже був одружений удруге з Ф.Г.Чеглоковською.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, служачи в Глухові, був знайомий із родиною Туманських. 1760 року старший полковий канцелярист Миргородського полку Марко Козиненко передавав листа з Сорочинців до Глухова Василеві Григоровичу Туманському через Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського.¹⁶ А 1773 року Василь Туманський разом із іншими особами українського елітного старшинства й чиновництва просив призначити Панаса Дем'яновича на вакансову посаду миргородського полкового хорунжого.¹⁷

Нащадків роду Туманських знав і Микола Васильович Гоголь. У «Вибраних місцях із листування з друзями», аналізуючи творчість найкращих російських поетів і вплив на них поезії О.Пушкіна, Гоголь зазначав: «Варто назвати обох Туманських»,¹⁸ – маючи на увазі поетів Василя Івановича Туманського (1800-1860) і його двоюрідного брата Федора Антоновича Туманського (1801-1853). А

от про свій віддалений генеалогічний зв'язок із цим родом сам Микола Гоголь навряд чи здогадувався.

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського Національної Академії Наук України (далі – ІР НБУВ НАНУ). – Ф. II. – Спр. 4530. – Арк. 1 зв.
2. Щеголев П. Отец Гоголя // Исторический Вестник. – 1902, февраль. – С. 657.
3. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4530. – Арк. 2.
4. Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 72.
5. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8564. – Арк. 1 - 2.
6. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. В двух томах. – Приложения. – Т. 2. – СПб., 1856. – С. 272.
7. Описи Київського намісництва 70 – 80 років XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 253, 259, 271, 276.
8. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Збірник документів. / АН України. Інститут української археографії. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 192; Описи Київського намісництва 70-80 років XVIII ст. – С. 256.
9. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4550. – Арк. 1; Спр. 4736. – Арк. 1.
10. Там само. – Ф. II. – Спр. 4573. – Арк. 1 – 4 зв.
11. Там само. – Арк. 4 зв.
12. Там само. – Ф. III. – Спр. 8231. – Арк. 1 – 1 зв.
13. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любомир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. – Острог, Нью-Йорк, 2000. – С. 222.
14. Там само. – С. 229.
15. Прицак О. Доба військових канцеляристів // Київська старовина. – 1993. - № 4. – С. 65.
16. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8576. – Арк. 1 зв.
17. Там само. – Ф. II. – Спр. 4544. – Арк. 1 – 1 зв.
18. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т.7. – М.: Правда, 1984. – С. 358.

В статтє обнародовань новьє данньє о жьзньє и дьятельностьє близьких родствєнников известного писателя Николая Гоголя, в частности дєда Афанасия Гоголя-Яновского и других.

In the article there are promulgated new facts about life and activities of well-known writer Nikolai Gogol's relatives, in particular of grandfather Aphanasiy Gogol-Yanovskiy and other.

